SADDHARMA

Tijdschrift over boeddhisme

Maart 1995

In dit nummer:

SADDHARMA - de Goede Leer - is het orgaan van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme. Het blad verschijnt viermaal per jaar.
Losse nummers: f. 3,--. ISSN 0924-9818.

Redactiecommissie: Jacques den Boer, Storm van 's-Gravesandeweg 75, 2242 JD Wassenaar, prof. dr. R.H.C. Janssen, Nico Tydeman, dr. H.F. de Wit.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme is sinds 15 december 1978 de voortzetting van de Stichting Nederlands Boeddhistisch Centrum die werd opgericht op 8 november 1967. De stichting is:

- een ontmoetingsplaats voor alle vrienden van het boeddhisme;
- niet gebonden aan een boeddhistische school of groepering; de verschillende richtingen die het boeddhisme kent, komen in haar publikaties en op haar bijeenkomsten aan het woord;
- geen religieus genootschap in de engere zin van het woord.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme wil diegenen verenigen - welke levensovertuiging of welk geloof zij ook aanhangen - die op enigerlei wijze belangstellen in het boeddhisme of zich daarbij betrokken voelen. Zij zijn als begunstigers van harte welkom.

Begunstigers ontvangen het tijdschrift Saddharma en brochures over onderwerpen die in het kader van het boeddhisme van belang zijn en die onder auspiciën van de stichting worden uitgegeven; zij hebben het recht deel te nemen aan de landelijke lente- en herfstbijeenkomsten.

Tevens wil de stichting, onder meer door het in stand houden van een bibliotheek, fungeren als documentatiecentrum over het boeddhisme ten behoeve van begunstigers en andere belangstellenden.

Secretariaat: Mevr. S. Piek-Maas Geesteranus, Kerkhoflaan 4,
2585 JB Den Haag, tel. 070-3505194

Minimum-donatie 1995: f. 35,-- (echtpaar f. 45,--, stud. f. 25,--). Postgiro no. 1520022 t.n.v. penningmeester stichting Vrienden van het Boeddhisme, Oegstgeest.

Brochures die nog verkrijgbaar zijn:
Grondbeginselen van het boeddhisme, door Tonny Kurpershoek-Scherft,
Natuurbehoud en milieubeheer: metta en karuna, door Victor Westhoff,
Inzicht en uitzicht, twee opstellen over Zen, door Leo Boer,
Boeddhisme en psychologie, door Rob Janssen,
Oosterse meditatie en westerse psychotherapie, door Ada Herpst.
Prijs (incl. porto) f. 5,50 per exemplaar.

Tevens verkrijgbaar: het insigne 'Wiel van de Leer', met het woord Dharma, verguld. Prijs (incl. porto) f. 17,50.

Bestellingen gelieve men te richting aan het secretariaat.
Vermeldt s.v.p. duidelijk de titel van de gewenste brochure.

SADDHARMA

Jaargang 26, nr. 2 Maart 1995

REDACTIONEEL

BOEDDHISME IS MENSENWERK

In een beschouwing over boeddhisme en politiek (zie de rubriek *Boeken*) merkt prof. Niezing op: "Politiek is mensenwerk, maar boeddhisme is dat ook." Hij heeft het over de onmiskenbare afkeer van de politiek, die bij veel westerse boeddhisten bestaat. Deze houding is begrijpelijk. Je hoeft de voorpagina van de krant maar vluchtig te bekijken om de onmetelijke afstand te beseffen tussen de dagelijkse gebeurtenissen in de wijde wereld en de leer van de Boeddha.

De afstand tussen de hedendaagse volgelingen van de Boeddha en het krantenieuws is echter veel kleiner. De politiek laat ook het boeddhisme niet met rust en boeddhisten reageren daarop. Een diep ingrijpende reactie is soms onvermijdelijk. De twintigste-eeuwse geschiedenis van Tibet geeft er een schrijnend voorbeeld van.

Soms is de boeddhistische bemoeienis met de politiek een - al dan niet weloverwogen - keuze. De evangelisatie-politiek van het Vaticaan, die paus Johannes Paulus II op zijn Aziatische reis in januari jl. heeft uitgedragen, leidde in Sri Lanka tot felle verklaringen van boeddhistische zijde, een demonstratie met spandoeken en zelfs brandstichting door boeddhisten (zie pag. 15). Mensenwerk...

Zo hoeft het niet. De Vietnamese monnik Thich Nhat Hanh richtte tijdens de onafhankelijkheidsoorlog van zijn land een geweldloze verzetsbeweging op, geïnspireerd door Mahatma Gandhi. In mei aanstaande, vijftig jaar na de Tweede Wereldoorlog, zullen boeddhisten samen met mensen van andere religies een mondiaal 'netwerk van stilte' vormen om voor vrede op onze planeet te mediteren (zie pag. 18).

Vrede, verandering van het politieke handelen in de wereld - het is allemaal mensenwerk. De Dalai Lama wijst er geregeld op dat innerlijke transformatie van de mens de enige manier is om ook het politieke gedrag te veranderen. Het is een lange weg, maar er is geen andere.

Thich Nhat Hanh gaf een recent boek van zijn hand de titel *Ieder stap is vrede* (zie *Boeken*). Deze uitspraak is alleen waar in een heel beperkte context, voor heel weinigen. Helaas. Dichter bij de dagelijkse werkelijkheid is: "... zou vrede kúnnen zijn." □

ZOMAAR EEN GLIMLACH

De filosoof Gerolf T'Hooft hield onlangs een lezing naar aanleiding van de tentoonstelling *De kleurende mens - schilderen als discipline,* van schilderijen op doek en op rijstpapier van Emiel de Keyser. De schilder, die ook dichter is, schreef eens:

"Ik heb twee handen. Mensenhanden. Open lege handen. Ik schrijf over mijn leven. Ik schrijf mijn leven, ik schrijf leven, ik schilder leven, voorbijgaand. Ik beoefende schone kunsten, ik oefen schone kunst. Ik studeerde schone religie. Met mijn twee handen. De ene hand kunst, de andere religie. Twee handen van één mens. (...) Door deze ontdekking drukte de ene hand de andere, meer nog, de ene hand kan de andere wassen. Kunst en religie werden één in mijn leven."
Hieronder de (verkorte) tekst van de lezing.

ESTHETISCHE ERVARING EN EGO-PERSPECTIEF
door Gerolf T' Hooft

Het 'ik' kan niet verhinderen steeds opnieuw te vragen 'wat iets te betekenen heeft', hoezeer het soms die vraag ook zou willen loslaten. Het ik betrekt alles op zichzelf. Alles wordt door het ik, ondanks zichzelf, ingeschakeld in een keten van supplementaire betekenissen; alles wordt toegeëigend en geïnterpreteerd in het licht van de eigen verwachtingen, projecten, verlangens en idealen. Het ik kan zijn eigen spoor of perspectief nooit echt uitwissen.

Niets laat het ik onverschillig. Zelfs de ervaring van de 'onverschilligheid van het universum' produceert verschillende betekeniseffecten. Het ik zal er naar gelang de omstandigheden met woede, haat, onmacht, revolte, een klaagzang over het absurde, verzoening of gelatenheid op reageren. Onverschilligheid wordt op haar beurt omgebogen tot een handeling van het ik: het ik reageert met onverschilligheid op de indifferentie van het universum...

Het ik van het subject functioneert als een boemerang: het keert steeds naar zichzelf terug, komt overal zichzelf tegen en betrekt iedere ervaring, willen nillens, op zichzelf.

In het esthetisch aanschouwen echter houdt de objectpool van de ervaring de blik en de aandacht van het subject in zijn greep. In het geboeid worden door wat men aanschouwt, maakt de blik zich als het ware van mij los, zonder naar mij terug te keren. De blik is niet langer mijn blik. Het doorgaans onstuitbare spel van instemmen en afwijzen slaat in de esthetische ervaring om in pure affirmatie. Op het schone

hebben categorieën zoals waar, goed, aangenaam, nuttig of zinvol geen vat meer. Ze hebben geen belang meer. Wat gewoonlijk zo belangrijk is, heeft geen belang meer.

Daarom, zegt men, is schoonheid ontwapenend en maakt het ons weerloos. Alle praktische interessen en het proces van moreel oordelen worden stilgelegd en onderbroken. We laten ons gaan, we laten ons ik, onze blik, ons oordeel, gaan zonder ons. 'Het' gaat zijn gang, zonder mij. Bezwijken voor schoonheid betekent dat we het meesterschap verliezen: als persoon verdwijnen zonder te verdwijnen. Op die manier zijn we in staat tijdelijk te participeren in een orde voorbij goed en slecht, voorbij zinvol en zinloos.

Het feit dat persoonlijke emotionele reacties worden stilgelegd betekent niet dat ze verdwijnen. De bruggen met de gewone orde waarin emotioneel reageren zo belangrijk is, worden niet opgeblazen. Schoonheid verdooft niet. Ze legt het verlangen, dat zich wil doorzetten, het zwijgen op zonder het uit te doven. In de esthetische houding wordt de gewone relatie tot onszelf, tot de wereld of tot het geheel van onze voorstellingen veranderd. Zijdelings blijft er een band met wat er ontkoppeld wordt.

Kunst is dan ook in staat de hele waaier van menselijk emoties en persoonsgebonden betekenissen te produceren. De voorstellingen blijven immers aansluiten bij en refereren aan de wereld die ze achter zich laten. Maar de emoties die worden opgeroepen, slaan niet om in motieven om te handelen en te oordelen. Ze worden gederealiseerd. Ze worden afgesneden van en geïsoleerd uit de wereld waarnaar ze verwijzen.

De betekenissen blijven als het ware in het niets hangen, op een minimale afstand van de context waar ze tegenaan leunen. Ze worden, naar het woord van Blanchot, geneutraliseerd. Die neutralisatie is geen handeling van het ik. De schoonheid zelf, als objectpool, bewerkt ze in mijn plaats.

Gewoonlijk worden al onze voorstellingen geordend vanuit het perspectief van het ik. In de esthetische ervaring voltrekt zich evenwel een omgekeerde beweging: het egocentrisch perspectief wordt gedecentraliseerd. Wat mij persoonlijk aangaat, verschijnt tegen een achtergrond die niet meer rechtstreeks in het verlengde van het eigen ik ligt. In de esthetische ervaring worden we betrokken op wat niet betrokken is op ons.

In die zin brengt kunst ons in contact met de zogenaamde eeuwigheid, met datgene wat op zichzelf staat en niet geraakt wordt door onze bekommernissen. Kunst is de revelatie van een orde waar wij

geen greep op hebben. Kunst openbaart een universum zonder ik. Door in dat universum te participeren kan ik mijzelf tijdelijk ervaren als een subject zonder ik.

Wat kunst aldus zichtbaar maakt, is echter niet een nieuwe schakel in de keten van supplementaire betekenissen die het ik voor zichzelf creëert, het is niet een nog meer omvattende zinhorizon. Nee, kunst kan ons in contact brengen met de keerzijde van elk persoonlijk perspectief, met de achterkant van iedere betekenishorizon. Deze keerzijde der dingen kan het ik zich niet meer reflexief toeëigenen.

Sub specie aeternitatis heeft wat wij doen en nastreven niets te betekenen. Kunst kan onze blik in dit niets tot rust laten komen. Dat het niets te betekenen heeft, heeft zelf niets te betekenen; het heeft geen belang dat het geen belang heeft. De ervaring van het niets krijgt zelf geen nieuwe betekenis, ze wordt afgesneden van de betekenissen die ze gewoonlijk bij ons oproept.

Het niets geeft aan het leven geen nieuwe zin. Het zet er ons niet toe aan het leven te bejubelen of te verwensen. Kunst is zo niet de revelatie van de diepere zin van het zijn, maar van het zijn zonder zin. M.a.w. de categorieën zinvol-zinloos verschijnen tegen een achtergrond die zelf niet langer tegemoet komt aan onze zinbeleving. Esthetische ervaring is een kwestie van contrast.

In de kunst gaat het dus niet om de meest subjectieve expressie van de meest subjectieve emotie, maar om een afstandelijke, objectieve betrokkenheid op het meest persoonlijke, als was het een wetenschappelijke discipline! Wat de houding van wetenschappelijke objectiviteit realiseert door abstractie te maken van alle zogenaamde secundaire kwaliteiten van onze leefwereld, dat realiseert de kunst op het niveau van de betekenissen.

Zij zuivert de subjectieve ervaring uit door de betekenissen los te maken van een expliciet en reflexief 'ik'. Het subject wordt de onpersoonlijke, niet emotioneel betrokken toeschouwer van het eigen zelf. De relatie subject-ik wordt (tijdelijk) ontkoppeld.

Het betrokken worden op wat geen betrekking heeft tot ons is ook een kenmerk van religie. Binnen het kader van een religie wordt ons bestaan betrokken op een orde die niet van ons afhankelijk is en niet rechtstreeks in het verlengde van onze morele betekeniswereld ligt. Zoals de kunst de tegenstelling zinvol-zinloos neutraliseert, zo neutraliseert religie onze normale morele tegenstellingen van goed en kwaad.

Religie is geen ethiek. Gods oordeel met betrekking tot ons zieleheil wordt bijvoorbeeld in het christendom niet rechtstreeks

bepaald door wat wij in dit leven doen en laten. God redt en verdoemt wie hij wil. Daar kunnen wij niets aan veranderen. Religie is zo de enscenering van een orde waar wij geen invloed op hebben.

De manier waarop hierboven de werkzaamheid van esthetische aanschouwing en religieuze participatie is weergegeven, ligt binnen een strikt wetenschappelijke context. De beschreven fenomenen zijn in principe door iedereen, overal en te allen tijde ervaarbaar en herhaalbaar. Impliciet gaat een dergelijke wetenschappelijke benadering ervan uit dat het menselijk bewustzijnsleven slechts op één manier kan functioneren, nl. op de manier waarop u en ik dat uit onze dagelijkse ervaring kennen.

En inderdaad, we kunnen ons moeilijk voorstellen dat er naast of buiten het gehele scala van bewustzijnservaringen - gaande van het gewone waakbewustzijn met al zijn stemmingen, reacties en emoties, via psycho(patho)logische verschijnselen als hallucinaties, neurosen en psychosen, tot de gedepersonaliseerde ervaringen tijdens de esthetische aanschouwing of de grondeloze eenheidservaringen van de mystici aller tijden -, dat naast of buiten dit hele scala nog een andere vorm van bewustzijnsfunctioneren mogelijk zou zijn. Hoe ongewoon bepaalde ervaringen wellicht ook mogen zijn, op de een of andere manier zijn ze steeds in te passen in het complexe spel van relaties en verhoudingen tussen object en subject, zowel intra- als extrapsychisch. Steeds is een ervaring een bepaald geval van subjectieve ervaring, de ervaring van iemand die iets beleeft, al is het de afwezigheid van iemand of het ontbreken van iets.

Theravada

In de grondteksten van het klassieke boeddhisme die tot op de dag van vandaag de canon van de Theravada-traditie vormen, is er echter sprake van bewustzijn dat geheel vrij is iedere vorm van subjectiviteit, zowel grof (het expliciet en reflexief besef van een 'ik') als heel subtiel (het impliciet opvatten in termen van 'mijn'). Het realiseren van een levensstaat waarin het bewustzijn niet langer subjectiveert, wordt hier niet voorgesteld als louter een mogelijkheid, maar als een absolute noodzaak om aan het lijden een einde te maken.

Het lijden in boeddhistische zin (in het Pâli: dukkha) beperkt zich bijgevolg niet tot alle vormen van onaangename ervaringen, maar is structureel verbonden met subjectiviteit als zodanig. Daarom is het ook niet verwonderlijk dat zelfs gedepersonaliseerde vormen van ervaring zoals zich die kunnen voordoen tijdens esthetische aanschou-

wing of traditioneel religieuze participatie, in het klassieke boeddhisme gerangschikt worden onder de wereldlijke ervaringen, te allen tijde een bron van onvolkomenheid, van onzuiverheid.

De wetenschappelijke analyse van esthetische en religieuze ervaring leidt tot de conclusie dat het hier gaat om opzettelijk geënsceneerde of toevallig opduikende fenomenen, maar steeds van tijdelijke en vluchtige aard. Ook de mysticus valt na zijn 'gelukzalige aanschouwing' terug in de gespleten werkelijkheid van subject en object. De fundamentele ambiguïteit van 'en-soi' en 'pour-soi' lijkt onoplosbaar. Het absurde doet zich voor als een niet te passeren grens. Hield ook het schone zich niet op in de ervaring van het contrast? De Dhamma, de Leer van de Boeddha, wijst echter op de vergankelijkheid van de bepalende voorwaarden voor subjectiviteit als zodanig, en daarmee op de ophefbaarheid van de existentiële ambiguïteit zelf. De boeddhistische heilige, de arahat, heeft deze opheffing, het nibbâna, definitief gerealiseerd: 'hij' ervaart zonder dat deze ervaring-van-de-wereld aan iemand toebehoort. In de klassieke teksten wordt dit bewustzijn o.a. aangeduid als 'viññânam anidassanam', niet-(naar een subject) verwijzend bewustzijn.

In de scholastieke traditie van het Theravada wordt bewustzijn o.a. geanalyseerd en geclassificeerd in relatie tot 'wortels' (hetu's). Er is sprake van zes verschillende wortels: begeerte, haat, verblinding, en hun respectievelijke tegengestelden: niet-begeerte, niet-haat en onverblindheid. Alle heilzame of onheilzame bewustzijnstoestanden worden bepaald al naar gelang de aard en de samenstelling van de wortels.

Behalve bewustzijn dat door wortels wordt bepaald (heilzaam of onheilzaam) is er evenwel ook een bewustzijn dat vrij is van wortels. Naast de verdeling naar wortelsamenstelling worden alle 89 bewustzijnstypen die in de Abhidhamma-teksten worden onderscheiden, gerangschikt in drie klassen: 1. als karmisch (d.w.z. functionerend als oorzaak), 2. als vipâkâ, oftewel resultaat, en 3. statisch of niet-oorzakelijk, inoperatief (kiriyâ). Statisch of inoperatief bewustzijn komt alleen voor bij degene die zich geheel van subjectiviteit heeft vrijgemaakt, d.w.z. bij de Boeddha zelf en bij alle arahats.

Glimlach

Van de 18 bewustzijnstypen zonder wortels zijn er 3 inoperatief, en één van die drie wordt aangeduid als het hasituppâda-citta, het 'glimlach opwekkende bewustzijn'. De teksten maken onderscheid

tussen zes verschillende soorten lach, gaande van een vreugdevolle gelaatsuitdrukking tot een schaterlachen dat gepaard gaat met het schokkend heen en weer bewegen van het gehele lichaam. Hasita is de tweede in deze reeks van zes en wordt gedefinieerd als 'een lach die bestaat uit een lichte beweging van de lippen, net voldoende om de rand van de tanden zichtbaar te maken', m.a.w. een glimlach. Welnu, deze wortelloze, inoperatieve geestestoestand, dit 'glimlach opwekkende bewustzijn' dat eigen is aan een vorm van ervaren waarin niet langer wordt gesubjectiveerd, wordt in de commentaarliteratuur direct verbonden wordt met de waarneming van schoonheid! Dat dit bewustzijnstype niet afhankelijk is van diepe meditatie en wel degelijk door middel van de gewone zintuigen wordt beleefd, blijkt uit het feit dat het voorkomt onder de vormen van bewustzijn die verbonden zijn met de 'sfeer der zintuigen', de kâmavacâra.

Opvallend in de schaarse beschrijvingen die we hiervan in de teksten vinden, is dat ook dit waarnemen van het schone, deze esthetische aanschouwing, in verband gebracht wordt met een contrast-ervaring. Ook hier gaat het om een plotseling opmerken van een treffende constellatie, waardoor de aandacht zich herschikt. Ook hier ligt het initiatief niet bij de waarnemer, maar gaat de werkzaamheid uit van het 'objectieve' gedeelte van de waarneming.

De structuur en de dynamiek van deze esthetische aanschouwing is tot op grote hoogte gelijk aan wat we eerder hebben beschreven. Eén aspect ontbreekt echter, nl. de depersonaliserende werking, de neutralisatie van het ego-perspectief. Immers, de arahat die deze schoonheid waarneemt, is reeds geheel vrij van subjectiviteit. Zelfs in zijn gewone waarneming doet zich op geen enkele manier iets als een ik of een zelf voor.

Deze vorm van ervaren ligt inderdaad buiten het ons bekende scala. Wij kunnen ons zelfs op geen enkele wijze voorstellen hoe dingen überhaupt betekenis kunnen hebben zonder op de een of andere manier van of voor mij te zijn; voor de existentiële fenomenologie een contradictio in terminis! Toch anticipeert de Dhamma op de reële mogelijkheid van teleologische ervaring zonder toeëigening.

Parasitair

Voorwaarde hiertoe is het leren zien van subjectiviteit als een parasitaire structuur die over de ervaring heen ligt, een structuur echter die verwijderd kan worden zonder de ervaring zelf en het teleologisch karakter ervan aan te tasten. Tot dit inzicht in de structuur

van de eigen waarneming kan, volgens de Boeddha, een mens meestal niet op eigen kracht doorbreken. Onwetendheid, in de taal van de Boeddha avijjâ, kan door een 'niet ingelicht, ongeoefend, wereldse mens' niet waargenomen worden als avijjâ en terzelfdertijd herkend worden als avijjâ, want in zelfreflexie is onwetendheid zowel rechter als verdachte, en het vonnis is altijd: onschuldig.

Om een einde te maken aan avijjâ, wat een kwestie is van avijjâ als avijjâ herkennen, is het meestal noodzakelijk om, in vertrouwen, van een tot dit inzicht reeds ontwaakte een belering te aanvaarden die direct in tegenspraak is met de evidentie van de normale reflexie. Daarom wordt de Dhamma aangeduid als patisotagâmî, 'tegen de stroom ingaand'.

De aldus aanvaarde 'visie' verschaft de mens een voorlopig en louter uitwendig criterium dat hem in staat stelt zijn ervaring te evalueren op een andere wijze dan die welke hij spontaan vanuit zichzelf toepast. Dit uitwendige criterium opent de mogelijkheid, nog steeds volgens de aanwijzingen van de Boeddha, om als centraal referentiepunt van een gedisciplineerde levens- en meditatiepraktijk ook zelf tot de ontdekking, tot de directe waarneming, te komen van het feit dat subjectiviteit een parasitaire structuur is, die door de waarneming van dit feit zelf in eerste instantie verzwakt en uiteindelijk volkomen opgeheven wordt.

Door de eigen ontdekking heeft men vervolgens de beschikking over een constant oproepbaar, zeker en onfeilbaar inwendig criterium waardoor het mogelijk wordt, zich in volkomen onafhankelijkheid van leringen en/of personen verder te ontwikkelen tot 'de last geheel is afgelegd' en 'de andere oever bereikt'.

In tegenstelling tot de ons bekende wetenschappelijke benadering onderscheidt de Dhamma dus twee fundamenteel verschillende vormen van reflexieve ervaring, de ene eigen aan de 'wereldse mens', de andere behorend tot de volstrekt vrijgemaakte, de ontwaakte. Er is ook sprake van een tijdelijke mengvorm, nl. bij degene die het eerder vermelde inwendige criterium heeft verkregen. Zijn bestemming ligt onherroepelijk vast, hij is 'de stroom ingegaan'.

De eerste vorm van reflexieve ervaring vertoont de structuur van toeëigening, van subjectivering; ononderbroken, onopzettelijk en onopgemerkt wordt er in iedere ervaring opnieuw een 'ik' gecreëerd. De aaneensluitende reeks van dergelijke ervaringen suggereert het bestaan, het 'zijn', van een dergelijk 'ik', ook los van de ervaring. De tweede vorm van ervaren is volkomen vrij van ieder spoor van subjectiviteit. Er is zien, maar niemand die ziet. Er is handelen, maar

niemand die handelt.

Beide vormen van bewuste ervaring zijn in staat tot esthetische aanschouwing. In beide gevallen is de waarneming van het schone een kwestie van contrast, een plotseling opmerken van een treffende constellatie en worden de betekenissen afgesneden en geïsoleerd uit het normale existentiële circuit. In beide gevallen ook fixeert de blik zich onder de dwang van het object en blijven de betekenissen als het ware in het niets hangen.

Onderscheid

Het enige onderscheid tussen de twee vormen van esthetische ervaring bestaat uit het milieu, het 'midden' waarin zij plaatsvinden. Bij de eerste ontstaat de contrastwerking tussen deelaspecten van een in wezen subjectieve ervaring. De normale reflexieve dynamiek wordt even stilgelegd en tijdelijk gefixeerd op de objectpool. Ook deze pool wordt toegeëigend, gesubjectiveerd, alleen het normale reactiepatroon blijft even achterwege.

Bij het 'glimlach opwekkende bewustzijn' echter wordt de blik vastgehouden door het 'objectieve' gedeelte van een ervaring zonder dat dit onder-worpen wordt, zonder dat dit voor iemand present is en als zodanig wordt opgevat. Dit doet aan de betekenis, de herkenning en de expressiviteit van het waargenomene hoegenaamd niets af. Integendeel. Alleen deze waarneming heet volkomen gezuiverd te zijn en onvervormd.

De eerste vorm van esthetisch aanschouwen, en parallel hieraan ook de religieuze participatie, is overrompelend van aard. Het overvalt ons. De emoties die het onwillekeurig oproept, staan ook geheel in het teken van het normale subjectieve reactiepatroon van instemming en vertroosting, verzoening en aanvaarding. Ze refereren aan de wereld die ze achter zich laten. We worden echter tijdelijk niet meer gegrepen door wat ons ten zeerste aangrijpt.

Bij de tweede vorm beperkt het contrast zich tot het waargenomene zelf. De aard van de betekenissen blijft echter dezelfde. Voor en na is er geen horizon, geen persoonlijk referentiepunt.

In het landschap is de mens bewust afwezig.
Er is vorm. Er is leegte.
Er is schoonheid in het zien van vorm en leegte.
Zomaar een glimlach.

EEN SPREKER VAN DE WAARHEID

14f. En verder, Subhûti, een bodhisattva moet op een dergelijke manier een opgeven van (de vrucht van) het geven beoefenen ten behoeve van alle wezens. En waarom? Deze voorstelling van wezens, die is juist een niet-voorstelling. Alle wezens die aldus door de Tathâgata zijn genoemd, dat zijn juist niet-wezens. En waarom? De Tathâgata brengt de werkelijkheid tot uitdrukking, is een spreker van de waarheid, spreekt over de dingen zoals ze werkelijk zijn en niet anders. Hij spreekt geen onwaarheid.

14g. En verder, Subhûti, de Dharma die door de Tathâgata gerealiseerd is, die door hem onderwezen is, die door hem begrepen is, daarin is noch waarheid noch valsheid. Juist zoals, Subhûti, een man die de duisternis is binnengegaan, niets kan zien, zó moet de bodhisattva beschouwd worden, die aan objecten vervallen is, die - aan objecten vervallen - (de vrucht van) zijn geven opgeeft. Juist zoals, Subhûti, een man met ogen, wanneer de nacht licht wordt en de zon is opgekomen, vormen van verschillende aard ziet, zó moet een bodhisattva beschouwd worden, die - niet vervallen aan objecten - (de vrucht van) het geven opgeeft.

14h. En verder, Subhûti, die zonen of dochters van goede familie, die deze Dharma-preek opnemen, onthouden, reciteren, bestuderen en aan anderen in detail uitleggen - zij worden, Subhûti, gekend door de Tathâgata door middel van zijn Boeddha-kennis, zij worden gezien, Subhûti, door zijn Boeddha-oog, zij staan in de aandacht van de Tathâgata. Al die wezens, Subhûti, zullen een onmetelijke, onberekenbare massa van verdienste produceren en verkrijgen.

15a. En bovendien, Subhûti, als enerzijds een man of vrouw, die niet alleen in de vroege ochtend daden van opofferingsgezindheid, zovele als er zandkorrels in de rivier de Ganges zijn, zou verrichten; die ook in de middag daden van opofferingsgezindheid, zovele als er zandkorrels in de rivier de Ganges zijn, zou verrichten; als iemand in de avond daden van opofferingsgezindheid, zovele als er zandkorrels in de rivier de Ganges zijn, zou verrichten; als iemand door deze prediking gedurende vele honderdduizenden maal miljoenen maal miljarden aeonen daden van opofferingsgezindheid zou verrichten; maar als anderzijds iemand na deze Dharma-preek gehoord te hebben haar niet zou verwerpen, - dan zou laatstgenoemde op grond daarvan een grotere massa van verdienste produceren, een onmetelijke, een

onberekenbare. Wat dan te zeggen over degene die na haar overgeschreven te hebben haar in zich op zou nemen, in zijn geheugen zou bewaren, haar zou reciteren, haar zou bestuderen, haar zou toelichten en aan anderen in detail zou uitleggen?

15b. Bovendien, Subhûti, ondenkbaar en onvergelijkbaar is deze Dharma-preek. En deze Dharma-preek is onderwezen door de Tathâgata ten behoeve van de wezens die op weg zijn gegaan in het beste voertuig, ten behoeve van de wezens die op weg zijn gegaan in het voortreffelijkste voertuig. Zij die deze Dharma-preek in zich zullen opnemen, in hun geheugen zullen bewaren, haar zullen reciteren, haar zullen bestuderen, haar in detail aan anderen zullen uitleggen - gekend zijn zij, Subhûti, door de Tathâgata door middel van zijn Boeddha-kennis, gezien zijn zij, Subhûti, door het Boeddha-oog, begrepen zijn zij door de Tathâgata. Al deze wezens zullen begiftigd zijn met een onmetelijke massa van verdienste, begiftigd zullen zij zijn met een ondenkbare, onvergelijkelijke, mateloze, onmetelijke massa van verdienste. Al deze wezens, Subhûti, zullen gelijkelijk de verlichting met zich dragen. En waarom? Omdat deze Dharma-preek niet gehoord kan worden door wezens met geringe aspiratie, noch door mensen die de visie van een zelf, een wezen, een ziel of een persoon huldigen. Noch kan deze Dharma -preek gehoord worden door wezens die de bodhisattva-gelofte niet hebben afgelegd, noch kan zij door hen in zich opgenomen, in het geheugen bewaard, gereciteerd of bestudeerd worden. Die mogelijkheid bestaat niet.

15c. En verder, Subhûti, de plaats op aarde waar dit sutra uitgelegd zal worden, die plaats op aarde zal vererenswaardig zijn voor de wereld met zijn goden, mensen en asuras, die plaats op aarde zal het waard zijn eerbiedig gegroet en omwandeld te worden, als een schrijn zal die plaats op aarde zijn.

16a. En toch, Subhûti, die zonen en dochters van goede familie, die dit sutra in zich zullen opnemen, in het geheugen zullen bewaren, zullen reciteren, zullen bestuderen, er grondig aandacht aan zullen schenken en het aan anderen in detail zullen uitleggen, zij zullen vernederd, zeer vernederd worden. En waarom? De onzuivere daden van deze wezens, die begaan zijn tijdens vroegere geboorten en die leiden tot een hel, - in dit leven nog zullen zij die onzuivere daden, begaan tijdens een vorig leven, te niet doen en zij zullen de verlichting van een Boeddha bereiken.

16b. En waarom? Ik weet nog heel goed, Subhûti, dat er in het verleden gedurende ontelbare, uiterst ontelbare aeonen 84000 miljoen miljard Boeddha's waren, levend lang vóór Dîpamkara, de Tathâgata,

de Arhat, de volledig Verlichte, die door mij gediend zijn, die het waard waren gediend te worden en die zich niet van mij afgekeerd hebben. En wanneer, Subhûti, enerzijds die Boeddha's, die Verhevenen door mij gediend zijn, het waard waren gediend te worden en zich niet van mij afgekeerd hebben, en wanneer anderzijds sommige mensen in de laatste tijd, in de laatste periode, in de laatste vijfhonderd jaar, ten tijde van de ondergang van de Goede Leer dit sutra in zich zullen opnemen, in het geheugen zullen bewaren, het zullen reciteren, het zullen bestuderen en aan anderen in detail zullen uitleggen - dan benadert, Subhûti, in vergelijking met laatstgenoemde massa van verdienste de eerstgenoemde massa van verdienste nog niet een honderdste deel, nog niet een duizendste deel, nog niet een honderdduizendste deel, nog niet een tienmiljoenste deel, nog niet een honderdmiljoenste deel, nog niet een honderdduizend-miljoenste deel. (Die massa van verdienste) staat noch getal noch deel noch tellen noch gelijkenis noch vergelijking noch analogie toe.

16c. Verder, Subhûti, als ik de massa van verdienste van deze zonen of dochters van goede familie uiteen zou moeten zetten, in hoever die zonen of dochters van goede familie op dat moment een massa van verdienste zullen voortbrengen en zullen verkrijgen, dan zouden de wezens krankzinnig worden of in geestesverwarring raken. Maar bovendien, Subhûti, is deze Dharma-preek door de Tathâgata als ondenkbaar verkondigd. Een ondenkbaar resultaat kan ervan verwacht worden.

Commentaar

In 14f wordt doorgeborduurd op het voorafgaande. Een 'dergelijke manier' verwijst naar het opgeven van de vrucht van het geven (d.w.z. de verdienste) in het besef van de onwezenlijkheid van de wereld. De bodhisattva moet zich immers bij zijn daden noch laten leiden door zintuiglijke indrukken noch door het aannemen van een reëel bestaan van wezens. De wezens zijn niet-wezens en daarom zijn ze wezens. Als de Tathâgata met zintuiglijke gegevens of 'wezens' zou werken, dan zou hij een verkeerd beeld van de werkelijkheid hebben en dat is onmogelijk, omdat hij de dingen ziet zoals ze werkelijk zijn. Hij spreekt geen onwaarheid. Onmiddellijk na deze vaststelling wordt in 14g deze bewering weer gerelativeerd: in de Dharma is noch waarheid noch valsheid te vinden. Van de waarheid die de Boeddha gevonden heeft, kun je niet zeggen, dat deze werkelijk (waar) is, ook niet dat deze onwerkelijk (onwaar) is. Ieder van deze uitspraken zou onmid-

dellijk het tegendeel oproepen en dat is met uitspraken van de Boeddha onmogelijk, omdat ze zich onttrekken aan de wereld van dualiteit. De Dharma van de Boeddha, waarin zijn kennis vervat is, is vormloos, beeldloos, transcendent en vrij van alle dualisme.

Moeilijk te vatten is, wat met 'aan objecten vervallen' bedoeld is. De gebruikte Sanskriet-woorden vastu-patito zou men ook kunnen vertalen met 'tussen dingen gevallen', zoals Conze doet, die daarmee de indruk wekt dat de bodhisattva in het donker over de dingen struikelt! Dat lijkt mij niet de bedoeling. De Chinese vertaler van de tekst heeft in zijn Sanskriet-versie gelezen: 'gehecht aan formele begrippen'. Dat lijkt al beter. Naar mijn mening echter gaat het hier in voortzetting van het vorige om een bodhisattva die in het reëel bestaan van de dingen gelooft. De term 'vervallen' komt ook in de westerse filosofie voor en wel bij Heidegger, die hiermee een oneigenlijke manier van bestaan bedoelt, waarbij men vlucht voor zichzelf: 'verfallen am Man'. Het subject van het alledaagse mens-zijn is, volgens Heidegger, het men, niet het ik, het ik zelf. Wij genieten en verblijden ons, zoals men dat doet; wij lezen, zien en oordelen, zoals men ziet, leest en oordeelt; wij vinden schokkend wat men schokkend vindt (*Sein und Zeit*, pp. 126-127). De oneigenlijke mens gaat op in de dingen waar men in opgaat, en is tenslotte niet meer in staat zichzelf anders te interpreteren dan als een ding temidden van de dingen (*Sein und Zeit*, p.130). Deze opvatting zou wel eens de werkelijke bedoeling van de bovengenoemde Sanskriet-term kunnen benaderen: een volledig opgaan in de zintuiglijke wereld (der objecten) zonder reflectie over zichzelf, de eigen ware natuur, die in de boeddhistische visie een 'leegte' is of beter: leeg is van substantie. Pas wanneer men niet meer in de substantialiteit van de wereld (mensen en dingen) gelooft, kan men verdiensten (als gevolg van geven) opgeven.

De rest van de tekst is gewijd aan een lofprijzing van de tekst zelf. Voor ons, westerlingen, een moeilijk te begrijpen procedure. Iemand die dit sutra (aangeduid als 'prediking', 'Dharma-preek') gehoord heeft en het niet verwerpt, verwerft meer verdienste dan iemand die gedurende vele aeonen daden van opofferingsgezindheid verricht. Wat zal dan niet de verdienste zijn van iemand die dit sutra reciteert, bestudeert en het aan anderen uitlegt? Zij zullen 'gekend zijn door de Tathâgata' en een onmetelijke massa van verdienste verwerven. De reden hiervoor - zegt de tekst - is, dat dit sutra niet begrepen kan worden door mensen die geloven in het bestaan van een 'zelf' of 'ziel'. Ook niet door mensen die de bodhisattva-gelofte niet hebben afgelegd.

De plaats op aarde waar dit sutra verkondigd wordt, is heilig en

verdient het om als een tempel behandeld te worden. Degenen echter, die dit sutra zullen reciteren en uitleggen zullen in de wereld slecht behandeld worden en daarmee vroeger karma kunnen verdelgen. Maar hun wordt nog in dit leven de Verlichting beloofd.

Zelfs de Boeddha heeft tijdens het dienen van miljarden Tathâgata's in het verleden nog niet een fractie van de verdienste verworven, die mensen verwerven die in de eindtijd dit sutra in zich opnemen en bestuderen. De massa van verdienste van laatstgenoemden is zo groot, dat wanneer de Boeddha deze zou beschrijven de wezens veel te lang zouden moeten wachten tot de Boeddha zich weer om hen kon bekommeren. Ze zouden 'gek' van het wachten worden.

Hoe vreemd deze tekst ons ook in het begin moge voorkomen, bij geduldig lezen en herlezen leren we de schoonheid en diepzinnigheid ervan te onderscheiden. De 'grote getallen' kunnen we daarbij over het hoofd zien òf beschouwen als een typisch Indische expressie voor het onmetelijke, het 'ondenkbare', waarvoor dit sutra ons de ogen wil openen. □

JOHANNES PAULUS II STELT BOEDDHISTEN NIET TEVREDEN

De bijna 75-jarige Pool Karol Wojtyla, beter bekend als paus Johannes Paulus II, hoofd van de Rooms-Katholieke Kerk, heeft het lelijk verbruid bij een flink aantal boeddhisten op Sri Lanka. Zijn verklaring op het vliegveld van Colombo, eind januari jl., waarin hij achting en respect voor het boeddhisme uitsprak, woog naar de mening van velen niet op tegen de anti-boeddhistische uitlatingen in zijn vorig jaar verschenen boek *Over de drempel van de hoop.*

Van boeddhistische kant werd er op moderne manier tegengas gegeven. 'Paus, trek je foute commentaren in' stond er op een spandoek dat monniken in een demonstratie door het centrum van Colombo meevoerden. Zelf staken boeddhisten het altaar in een rooms-katholieke kerk in de Srilankaanse hoofdstad in brand. Hetgeen weer brandstichting in een boeddhistische tempel tot gevolg had.

In zijn boek schrijft de paus: "Het boeddhisme is in grote lijnen een atheïstisch systeem. Bevrijding van het kwaad gebeurt (in het boeddhisme) niet door Gods goedheid, maar door losmaking van de wereld. Dit is een slechte opvatting." Boeddhisten verkondigen een 'negatieve heilsleer'. Het nirvana vindt hij 'een staat van totale

onverschilligheid ten opzichte van de wereld'.

In december nam een conferentie van ruim honderd boeddhistische monniken in Colombo een resolutie aan waarin werd geëist dat de paus zijn woorden zou terugnemen. Anders zou hij de volgende maand niet welkom zijn in Sri Lanka, waar 70 procent van de bevolking boeddhist is en krap acht procent christen. Op zijn programma stond een tweedaags bezoek aan het land als sluitstuk van een reis naar verscheidene Aziatische landen om zijn streven naar evangelisering van Azië kracht bij te zetten.

Op zijn wekelijkse audiëntie zei de paus kort voor zijn vertrek naar zijn eerste reisdoel, de 'katholieke' Filippijnen (55 miljoen van de 65 miljoen inwoners zijn r.k.) dat hij 'diep respect en oprechte achting' had voor het boeddhisme. Die woorden zou hij later in Colombo herhalen. Maar voor de Federatie van Boeddhistische Organisaties in Sri Lanka was dat niet genoeg. "Wij eisen verontschuldigingen en het terugnemen van wat hij in zijn boek heeft geschreven. Zo niet, dan beschouwen wij dat als een daad van agressie tegen het boeddhisme," zei een woordvoerder.

De stand veranderde niet. De rooms-katholieke bisschop van Colombo had weliswaar een gebaar van verzoening van de paus in het vooruitzicht gesteld, maar dat bleef uit. De boeddhistische monniken trokken hun conclusie. Op een ontmoeting van geestelijke leiders op Sri Lanka met de paus, op 21 januari in Colombo, lieten zij verstek gaan. □

INTERNATIONAAL SHAMBALA-CENTRUM OP LANDGOED IN FRANKRIJK

In een streek met zachtglooiende heuvels en bossen ten westen van Limoges, vierhonderd kilometer ten zuiden van Parijs, heeft Shambala Europa afgelopen najaar het landgoed Le Mas Marvent betrokken. Shambala Europa is de overkoepelende organisatie van Vajradhatu (Dharmadhatu), Shambala Training en Nalanda, waartoe ook de Nederlandse Shambala-centra behoren.

Het 56 ha grote landgoed ligt in de uitlopers van de Dordogne, aan de Vienne. Een park in Engelse stijl met oud geboomte, weilanden, akkers, moestuinen en boomgaarden, een rozentuin, twee binnenplaatsen met fonteinen, een sierlijk château (met twintig slaapkamers) en bijgebouwen, deels uit de 18e en 19e eeuw, kenmerken Le Mas Marvent.

De leider van Shambala International, de Sawang Ösel Rangdröl Mukpo, heeft het centrum eind oktober jl. ingewijd. Na de ceremonie wees hij op het uitnodigende, zachte, gezonde en heilzame karakter van het landgoed, waarmee hij de bevindingen onderstreepte van de geraadpleegde feng shui-deskundige Shiah, een meester op het gebied van de geomantiek.

Er valt heel wat op te knappen voordat de eerste gasten in het meditatie- en studiecentrum kunnen worden verwelkomd. Modernisering van de elektrische installatie, verwarming en riolering, verbouwing van de keuken, de achttiende-eeuwse salon die een meditatieruimte voor vijftig mensen moet worden, de stal die mettertijd driehonderd mensen moet kunnen herbergen - het zal ongeveer 1,4 miljoen gulden vergen, het dubbele van de koopprijs.

Geld

De organisatoren vertrouwen erop dat het geld er komt. "Het is op zichzelf al een klein wonder dat het gelukt is tot dusver alles te financieren zonder 'externe' leningen," aldus Mary Fahrenfort uit Amsterdam, die zich beijvert voor de internationale fondsenwerving.

Shambala International is voortgekomen uit de Vajradhatu, die in 1973 werd opgericht door de Tibetaanse meditatiemeester Chögyam Trungpa Rinpoche. Hij overleed in 1987 in Canada, waarna zijn oudste zoon, Ösel Rangdröl Mukpo, als houder van de traditie zijn werk voortzette.

De organisatie heeft drie takken. Vajradhatu is gericht op de bevordering van de boeddhistische levensvisie door meditatie en studie, de Shambala Training volgt een niet religieus pad in het werk aan een betere samenleving, en Nalanda is een overkoepeling van culturele activiteiten met een contemplatieve benadering.

Het programma van de Nederlandse Shambala-groepen is opgenomen in de *Boeddhistische Agenda*, achterin *Saddharma*. Het nationale inzamelingscomité wordt geleid door Ann Briody en Roel Keizer, Lauriergracht 52/2, 1016 RL Amsterdam, tel. 020-625.7985, gironr. 4.928.120 t.n.v. Dharmadhatu, Europees Landcentrum, Amsterdam. Het adres van Le Mas Marvent is: 87420 Saint Yrieux sous Aixe, Frankrijk, tel. 00-33-55.03.55.52. □

STILTE VOOR VREDE

In de week van 7 t/m 14 mei a.s., vijftig jaar na de Tweede Wereld-oorlog, zullen zoveel mogelijk mensen uit verschillende spirituele en religieuze tradities samen een netwerk van stilte vormen om zo, ieder op eigen manier, voor vrede en genezing van onze moeder Aarde te mediteren, zo schrijft het Duitse Wassermann-Zentrum in een 'Oproep aan mensen van alle tradities, culturen en religies'.

De oproep wordt o.m. ondersteund door de Duitse Boeddhistische Unie, het International Zen Institute of America en De Tiltenberg in Vogelenzang, en door in boeddhistische kring bekende Nederlanders als Nico Tydeman, Rients Ritskes en br. Jeroen Witkam, abt van de Abdij Maria Toevlucht in Zundert.

"Onze aarde lijkt te gronde te gaan aan chaos en geweld, uitputting en vernietiging. Mensen begrijpen elkaar niet, bedreigen en worden bedreigd en reageren meestal met angst en hopeloosheid. Maar wij kunnen er iets tegenoverstellen," aldus de oproep.

"Waar we elkaar met woorden niet meer bereiken kunnen, kan stilte bruggen slaan. Stilte is geen machteloze of zelfs berustende vorm van verstandhouding, maar een mogelijkheid de eigen kracht te speuren, zonder anderen te onderdrukken. Met de vrede is het als met de wegen op aarde. Eerst zijn er geen wegen, maar ze ontstaan als velen in dezelfde richting gaan."

ENERGIE

In het meditatienetwerk dat in de tweede week van mei zal ontstaan, "willen wij onze liefde, onze kracht en onze hoop activeren en bundelen en deze energie aan de aarde en alle leven schenken. Hoe meer mensen aan deze meditatie deelnemen, hoe groter de kracht die daarvan zal uitgaan. Ruimtelijk gescheiden zullen we toch tegelijkertijd door onze gemeenschappelijke wens overal op aarde met elkaar verbonden zijn. We vertrouwen erop dat van deze meditatie, van dit netwerk, een zo grote kracht zal uitgaan dat een impuls gegeven wordt om steeds meer in vrede en harmonie met alle leven te geraken."

De organisatoren ontvangen graag bericht van groepen en individuele deelnemers die aan het netwerk zullen meedoen, en zo mogelijk een gift voor de bestrijding van de onkosten. Adres: Wassermann-Zentrum, t.a.v. Felice Alsemgeest, Hengstberg, D-74417 Gschwend, tel. 0049-7184-92800 (fax 7184-928080). □

VREDE

Thich Nhat Hanh, *Iedere stap is vrede.* Met een voorwoord van Z.H. de Dalai Lama. Deventer: Ankh-Hermes, 1994. ISBN 90-202-5158-9. Prijs f.29,50.

De Vietnamese monnik, zenleraar en vredesactivist Thich Nhat Hanh woont al ruim twintig jaar in ballingschap in de buurt van Bordeaux, waar hij het meditatiecentrum Plum Village heeft gesticht. Over de hele wereld heeft deze zachtmoedige en bescheiden man lezingen en retraites gehouden. Zijn voordrachten vonden hun neerslag in tientallen boeken. In 1991 verscheen *Peace is every step; the path of mindfulness in everyday life*, dat Eveline Beumkes en Anna Bol nu in uitstekend, soepel Nederlands hebben vertaald.

In het voorwoord schrijft de Dalai Lama: "Hoewel het niet gemakkelijk is om vrede in de wereld te verkrijgen door innerlijke transformatie van ieder van ons afzonderlijk, is het toch de enige manier. (...) *Iedere stap is vrede* wijst ons daarbij de weg als we die kant uit willen gaan. Thich Nhat Hanh begint met ons te leren ons bewust te zijn van onze ademhaling en van eenvoudige dagelijkse handelingen. Vervolgens toont hij ons hoe we de vruchten van deze bewuste aandacht en concentratie kunnen gebruiken om pijnlijke gevoelens te transformeren. (...) Dit is een heel waardevol boek; het kan zowel het leven van individuen als van onze maatschappij veranderen."

HET LICHT VAN AZIË

Sir Edwin Arnold, *Boeddha's preek te Nagara, zijnde het achtste hoofdstuk van 'Het Licht van Azië'.* Uit het Engels vertaald en ingeleid door Johan Willemsens. Amsterdam: Willemsens + Pols, 1994. ISBN 90-801619-1-8. Prijs f.15,-.

Edwin Arnold was een eeuw geleden in Engeland een bekend dichter en journalist (hij was o.a. hoofdredacteur van de *Daily Telegraph* in Londen). In India had Arnold Sanskriet geleerd en hij was in de ban van het boeddhisme geraakt. Tussen zijn drukke bezigheden door schreef hij een lang gedicht over de Boeddha, dat in 1879 verscheen onder de titel *The Light of Asia, or the Great Renunciation*

(Mahâbhinishkramana), being the life and teaching of Gautama, Prince of India, Founder of Buddhism, as told in verse by an Indian Buddhist. Zes jaar later was het al aan de 22ste druk toe.

Nederlandse vertalingen verschenen in 1881, door dr. H.U. Meyboom, en in 1949, door ir. J.A. Blok. Zij vertaalden het gedicht in rijmende verzen. De vertaler van de nu verschenen vernederlandsing, Johan Willemsens, heeft zich daar niet aan gewaagd. Maar de poëzie van Edwin Arnold is krachtig genoeg om door de enigszins schoolse vertaling heen de sfeer van het origineel te doen voelen.

Willemsens vertaalde alleen het achtste hoofdstuk, ongeveer een zesde van het romantische, bloemrijke dichtwerk. Edwin Arnold schreef zijn gedicht in de vaste overtuiging dat nooit een derde van de mensheid tot het boeddhisme zou zijn gekomen door 'geloof in kale abstracties of in Niets als de oorsprong en bekroning van het Zijn'.

Ter vergelijking een strofe in twee talen.

Each hath such lordship as the loftiest ones;
Nay, for with Powers above, around, below,
As with all flesh and whatsoever lives,
Act maketh joy and woe.

Elkeen heeft gezag gelijk de allerhoogsten,
Want bij de machten boven, rond ons of beneden,
Als bij alle mensen en wat dan ook dat leeft,
Is het de daad die geluk en ongeluk smeedt.

MYSTIEK

Jacob Slavenburg, *Mystiek en spiritualiteit; een reis door het tijdloze.* Deventer: Ankh-Hermes, 1994. ISBN 90-202-7521-6. Prijs f.35,-.

"Geen woord bijna wordt met zo grote willekeur, in zo verschillende betekenissen gebruikt als 'mystiek'," zo citeert Jacob Slavenburg de beroemde godsdiensthistoricus G. van der Leeuw. De uitspraak dateert uit 1924 en is nog niet verouderd. Spiritualiteit wordt vandaag de dag meer met het Oosten geassocieerd dan met de eigen westerse traditie, meent Slavenburg. In zijn keuze van teksten uit dertig eeuwen mystiek en spiritualiteit, van de Mahabharata tot onze land- en tijdgenote Mária Hillen, is het boeddhisme vertegenwoordigd met enkele verzen uit de Dhammapada, waarvan Slavenburg de 'ongekunstelde, praktische en vooral directe eenvoud' prijst. Zoals: 'Eén enkel betekenisvol

woord waardoor men vrede vindt, is beter dan duizend zinloze woorden.' Betekenisvolle woorden zijn er vele in deze rijke bloemlezing.

REÏNCARNATIE

Hiroshi Motoyama, *Reïncarnatie en karma; sleutel tot spirituele ontwikkeling.* Vert. uit het Engels: Vivian Franken. Deventer: Ankh-Hermes, 1994. ISBN 90-202-8062-7. Prijs f.29,50.

Dr. Hiroshi Motoyama is een in 1925 geboren Japans filosoof en psychofysioloog, die tevens shinto-priester is. In het Institute of Religious Psychology in Tokio doet hij al vele jaren electrofysiologisch onderzoek. Als parapsycholoog heeft hij duizenden consulten gegeven op grond van intuïties van vorige levens van mensen uit alle lagen van de samenleving.

Over het boeddhisme zegt hij dat de Boeddha zowel de theorie van het Niet-Zelf als die van het karma verkondigde, maar nooit heeft verklaard hoe die twee met elkaar verbonden waren. Pas Nâgârjuna beëindigde in de tweede eeuw na Chr. de discussie hierover door het bestaan van het causale bewustzijnsniveau toe te lichten.

"De causale entiteit verschilt van het absolute doordat het individualiteit heeft gekregen en karmische dimensies is binnengegaan. Maar hoewel het individualiteit heeft gekregen, heeft het niet een eigen aard, want in zijn bestaan wordt het volledig ondersteund door het Absolute. In wezen heeft het een 'Niet-Zelf'. Tot het moment waarop men verlicht wordt, het Zelf loslaat en het eigen wezen beëindigt binnen dat van God (het Absolute), blijft men gevangen in de cyclus van geboorte en dood."

Het boek is interessante lectuur om er de boeddhistische opvattingen over karma en wedergeboorte aan te toetsen.

RAKETTEN IN TIBET

Johan Niezing, *Tibet en de Chinese kernbewapening; een verkennend onderzoek.* Nijmegen: Studiecentrum voor Vredesvraagstukken, 1994. ISBN 90-71701-51-4. Prijs f.20,-.

"In Tibet sterft een volk, een beschaving." Deze eerste zin van het boek van de polemoloog Niezing over de riskante positie van Tibet in het strategische krachtenspel binnen de driehoek China-Pakistan-India laat niets te raden over omtrent de betrokkenheid van de auteur bij zijn onderwerp.

Niezing, emeritus-hoogleraar van de Vrije Universiteit Brussel, heeft als geïnteresseerde in het boeddhisme tientallen jaren bijzondere aandacht aan Tibet geschonken. De conclusie van zijn nauwgezette onderzoek is dat Tibet de kans loopt, doelwit van kernraketten te worden.

Hij heeft aan zijn studie een korte beschouwing toegevoegd over boeddhisme en internationale politiek. "Boeddhisten hebben vaak een intuïtieve afkeer van het politieke handwerk - ze ervaren het als bedreigend, of op zijn minst als iets irrelevants," constateert hij. In Azië beseft men echter dat het boeddhisme politieke implicaties heeft. Men ziet daarin niets paradoxaals. De werkelijke paradox bevindt zich elders, in het Westen, aldus Niezing.

Wat opvalt is dat de nieuwe, westerse, aanhangers van het Tibetaanse boeddhisme "zich op een veel krampachtiger wijze dan de Tibetanen zelf op een a-politiek standpunt plaatsen". Een tweede paradox is dat bij een nucleair conflict in Azië uitgerekend Tibet, "een land met een zo intelligente bevolking - een land waar, ondanks armoede, zo'n hoge beschavingsgraad kon worden bereikt", het slagveld zou moeten worden. "Dit boek is ontstaan uit verbazing en (vooral) verontrusting over deze twee paradoxen," besluit Niezing.

JdB

OOSTERSE VORMEN VOOR WESTERSE MENSEN

De overdracht van het boeddhisme aan het Westen is in volle gang. Eeuwenoude boeddhistische tradities worden aangepast aan de levensstijl van westerse mensen. Wat zijn daarmee de ervaringen?

Op de voorjaarsbijeenkomst van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, zullen vijf sprekers op deze vraag ingaan: *prof.dr. R.H.C. Janssen*, voorzitter van de stichting, die sinds 1974 de traditie van Lama Anâgârika Govinda volgt, *Monique Nooren*, secretaris van de stichting Sayagyi U Ba Khin, *Eveline Beumkes*, dharmalerares in de traditie van Thich Nhat Hanh, *Khemasiri*, volgelinge van de traditie der Vrienden van de Westerse Boeddhisten Orde, en *Nicolette Houtman*, coördinator van het netwerk Vrouwen en Boeddhisme en volgelinge van Gesshin Phrabhâsadharma.

De bijeenkomst wordt gehouden op 25 maart a.s., 11.00-17.00 uur, in het centrum Oibibio, Prins Hendrikkade 20-21, Amsterdam (tegenover het Centraal Station, rechts).

BOEDDHISTISCHE AGENDA

Buddhavihara

6-16 juli: retraite o.l.v. eerw. P.K.K. Mettavihari, in de Volksabdij, Ossendrecht. Inl.: tel. 050-276.051 (Frits Koster) of tel. 013-710.787 (Johan Tinge).
Voorts vaste meditatiebijeenkomsten in Amsterdam, 020-626.4984 (Joke Hermsen) en Den Ilp, 02908-26883 (eerw. Kirano) of 030-888.655 (Aad Verboom).

Filosofie Oost-West

De pas opgerichte School voor Filosofie Oost-West geeft dit jaar in Utrecht een cursus waarin ook het boeddhisme aan bod komt. Zo behandelt prof.dr. U. Libbrecht op 2 sept. de boeddhistische mystiek en op 4 nov. de relatie tussen natuur en religiositeit in verband met het zenboeddhisme. De zenboeddhist prof.dr. T. Lathouwers behandelt het onderdeel 'Levensbeschouwelijke problematiek' van de cursus.
Inl.: Helleberg 4, 5508 BL Veldhoven, tel. 040-542.536/113.344.

International Zen Institute

25 juli-5 augustus, De Tiltenberg: sesshin o.l.v. Prabhâsa Dharma Rôshi.
Wekelijkse zenbijeenkomsten in Den Bosch en Heeswijk-Dinther, tel. 04139-4042 (Frans Dhira Koopman); Krimpen a/d IJssel. tel. 01807-17649 (Janny Mudita de Wolf); Leiden, tel. 071-410.998 (Annelies Mani Hendriks).
Inl.: I.Z.I. (afd. Nederland van het International Zen Institute of America), Merelstraat 176, 2352 VH Leiderdorp, tel. 410.998.

Kanzeon Zen Centrum Nederland

9 april, Amsterdam: introductie-workshop zazen o.l.v. Meindert v.d. Heuvel.

29 juni-2 juli, Amsterdam: City-sesshin.
Inl. (ook voor wekelijkse bijeenkomsten): Kanzeon Zen Centrum Amsterdam, Kraijenhoffstraat 151, 1018 RG Amsterdam, tel. 020-6276493/6187922.
Wekelijkse zazen-bijeenkomsten voorts in Enschede, tel. 053-323.102 (Toon Fugers); Den Haag, tel. 070-350.4601 (Kees van de Bunt); Hoorn, tel. 02290-17855 (Dirk Beemster); Leiden, tel.071-220.352 (Jos Luyben); Nijmegen, 080-225.418 (Henk Hesselman) en 080-581.507 (Frans Kampshoff); Rotterdam, tel. 01862-1366 (Fransje Bonebakker).

Kushi Instituut

24-26 maart: Hart-Sutra; studie- en meditatiebijeenkomst o.l.v. Meester Jomyo Tanaka (New York).
Inl.: Kushi Instituut, Weteringschans 65, 1017 RX Amsterdam, tel. 020-625.7513.

Maha Karuna Zen-groepen

28-30 april: sesshin, Zonhoven (B).
7-14 mei: zenvredesweek, Izegem (B).
Voorts vaste bijeenkomsten in een groot aantal plaatsen in België, alsmede in Achelse Kluis (Nd. Limburg), tel. 011-648.048 (Robert Kinable); Breda, tel. 076-217.003 (Harrie de Kroon); Den Haag, tel. 070-363.6124 (Bep van de Velde); Venlo, tel. 077-546.763 (Jacques en Christine Peeters).
Inl.: Betty de Wit, Bellemansheide 78, Genezius-Rode (B), tel. 00320-2-380.5486.

Nyingma Centrum

25 maart: Kum Nye op zaterdag: Blokkades te lijf; onderzoek van spanning, verkramping of pijn. Begeleiding: Edzo Ebbens.

26 maart: Kum Nye-zelfmassage: Buikmassage. Begeleiding: Bep van Hazendonk.

8 april: idem: Alternatieven voor ontevredenheid. Begeleiding: Wil van de Hulst en Jan Houwens.

1 april: Open dag: presentatie van programma voor komende maanden.

22 april: Zorgen voor anderen, zorgen voor jezelf: Ruimte geven en nemen; oefeningen voor hulpverleners, o.l.v. Bep van Hazendonk, arts.

23 april: Kum Nye-verdiepingscursus op maandagavond: Gevoelens van onveiligheid en onzekerheid. Begeleiding: Bep van Hazendonk.

28 mei: idem: Gevoelens van wedijver en jaloezie.

19-27 mei: Mastering successful work, o.l.v. Barry Schieber, Dean van het Nyingma Institute in Berkeley (VS), n.a.v. het nieuwste boek van Tarthang Tulku, dat het het Nederlands is verschenen onder de titel *Bewustzijn, concentratie en energie.*

7-11 juli: Zomerretraite in Haarlo: Kum Nye.

12-16 juli: idem: Ruimte, Tijd & Kennis.

Inl.: Nyingma Centrum, Reguliersgracht 25, Amsterdam, tel. 020-620.5207.

Wekelijkse Kum Nye-cursussen worden voorts gegeven in Eindhoven (tel.040-122.593), Den Haag (070-356.2391), Groningen (020-620.5207), Leiden (071-131.192), Utrecht (030-310.924), Zoetermeer (079-513.480), Nijmegen (020-620.5207) en Venray (04780-87364).

Shambala Centrum, Amsterdam

(Het centrum omvat de Dharmadhatu, Shambala Training en Nalanda.)

11 april: begin cursus De strijd van ego (vijf dinsdagavonden).

28-30 april: intensieve trainingssessie Maitri, space awareness meditation, o.l.v. Irene Rockwell.

14 mei: Nyinthün (zit- en loopmeditatie). Voorts elke eerste zondag van de maand nyinthün (zit- en loopmeditatie en twee oryoki-maaltijden), elke eerste zaterdag Nalanda Studio. Wekelijks op woensdag introductieavond, op donderdagavond zitmeditatie.

Inl.: Shambala Centrum, 1e Jacob van Campenstraat 4, 1072 BE Amsterdam, tel. 020-679.4753.

Shambala-studiegroepen elders: Rijnkade 65, 6811 HC Arnhem, tel. 085-428.890; Geversstraat 48, 2342 AB Oegstgeest, tel. 071-153.610/174.575; Vismarkt 36A, 9711 KV Groningen, tel. 05940-3231; Oudegracht 243, 3511 NH Utrecht, tel. 030-316.996.

Tao-Zen

Wekelijkse bijeenkomsten in Amsterdam (Kanzeon Zendo), tel. 020-420.2308 (Stan Schaap). Voorts bijeenkomsten in Arnhem, tel. 085-341.654 (Ad Verhage), Culemborg en Utrecht, tel. 03405-64295 (Jet Leopold); Groningen, tel. 050-422.659 (Eva Wolf); Den Haag, tel. 020-610.9092 (Diana Roffel); Hardenberg, tel. 05238-6302 (Mayke de Klerk); Venlo, tel. 077-546.763 (Jacques Peeters).

Thich Nhat Hanh

14-17 april: meditatieweekend: Cultivating the mind of love.

20-21 mei, Bilthoven: meditatieweekend: De kunst van aandachtig leven.

26-28 mei: idem: Boeddhisme en psychotherapie.

3-5 juni: idem: Exploring our (Christian) roots.

Inl.: Eveline Beumkes, de Genestetstraat 17 hs, tel. 020-616.4943.

Voorts geregelde meditatiebijeenkomsten in Alkmaar, tel. 072-616.289 (Gertje Hutschemaeker); Baarn, tel. 02154-21817 (Jacqueline Elfers); Bilthoven, tel. 030-283.369 (Nora Houtman); Bloemendaal, Kapel Poustinia, tel. 023-271.426; Haarlem, tel. 023-271.426 (Peter den Dekker); Nijmegen, tel. 080-444.953 (Noud de Haas); Utrecht, tel. 030-898.329/712.035 (Maria van Raalten).

Tiltenberg, Vogelenzang

7-9 april: zenweekend o.l.v. Christa Anbeek, Ursula Giger en Adine Mansholt.

7-11 mei: meditatie voor de vrede, elke avond van 20.00 tot 21.00 uur.

12-16 mei: meditatieretraite o.l.v. Toni Packer.

12-21 juni: sesshin, begeleid door A.M.A. Samy Ken-Un-Ken; sesshin in de stijl van de FAZ Society, d.w.z. werken zonder leraar op basis van 'leerlingschap van gelijken'.

30 juni-2 juli: zenweekend o.l.v. Christa Anbeek, Ursula Giger en Adine Mansholt.
Inl.: De Tiltenberg, Zilkerduinweg 375, 2114 AM Vogelenzang, tel. 02520-17044 (fax 24896).

Vipassana

24-26 maart, Tilburg: meditatieweekend o.l.v. Johan Tinge. Inl.: 013-710.787 (Ank Schravendeel).

22-23 april, Groningen: metta-meditatie o.l.v. Frits (Jhananado) Koster en Dingeman Boot. Inl.: 050-276.051 (Frits Koster) of 050-775.562 (Karina Rol).

19-21 mei, Groningen: meditatieweekend o.l.v. Godwin Samararatne (onder voorbehoud).

10-11 juni, Groningen: meditatieweekend o.l.v. Johan Tinge.

5-9 aug., Groningen: intensieve retraite o.l.v. Frits Koster.
Voorts vaste meditatiebijeenkomsten in Leeuwarden, tel. 058-160.382 (Anne en Michel); Leiden, tel. 071-154.862 (Nel) of 01719-17424 (Han); Maastricht, tel. 043-644.180 (Marjan Bouhuijs) of 04406-40345 (Els Niessen); Rotterdam, tel. 010-467.2952 (Marg Schuur) of 010-477.0151 (Martin Arends); Utrecht, tel. 030-520.435 (Henk) of 030-888.655 (Aad); Zwolle, tel. 038-660.451 (Meriam Vos) of 038-657.639 (Helmy Helmink).

VWBO

28 maart, 4, 11, 18 en 25 april, Amsterdam: meditatiecursus voor beginners.

13-17 april, Opende (Gr.): meditatieretraite met Tai Chi.

14 mei, Utrecht: dagretraite (Boeddhadag).

1-5 juni, Hijkersmilde: meditatieretraite

18 juni, Utrecht: dagretraite.

12-21 juli, Opende (Gr.):zomerretraite.
De Vrienden van de Westerse Boeddhisten Orde houden wekelijkse meditatieavonden in het VWBO-Centrum, Eikstraat 25, Utrecht.
Inl.: VWBO-Nederland, postbus 1559, 3500 BN Utrecht, tel. 030-620.268.

Zengroep Oshida, Nijmegen

28 maart en 11 april: zenteksten, becommentariëerd door prof.dr. Etienne Cornélis, in het Albertinum, Heyendaalseweg 121, 6525 AJ Nijmegen. Voorts bijeenkomsten in de Dagkapel van de Dominicuskerk, de Studentenkapel en het Han Fortmann Centrum.
Inl.: Chris Smoorenburg, tel. 080-229.844.

Zenkluizen in de Eifel

16 april-5 juni: sesshin 'Ohne Titel, ohne Kittel' o.l.v. Adelheid Meutes-Wilsing en Judith Bossert. Ook deelname per week mogelijk.
Inl.: Zen-Klausen in der Eifel, Huffertsheck 2, D-54619 Lautzerath/Leidenborn, tel. 0049-6559.467 (fax 0049-6559.1342).

Zentrum

26 maart, Den Haag: intensieve trainingsdag (gevorderden).

3-9 juli, De Tiltenberg: sesshin o.l.v. Shokun Tsuhimoto Rôshi en Rients Ranzen Ritskes.
Voorts wekelijkse zazen-bijeenkomsten in Utrecht en Den Haag.
Inl.: Normandië 148, 3524 RM Utrecht, tel. 030-882.528, en Bagijnestraat 11, 2511 CK Den Haag, tel. 070-346.7977.

